

Статті

Роман ГУЗІЙ,
Лєся ГОРОШКО

РОДИЛЬНІ ЗВИЧАЇ ТА ОБРЯДИ НА СТАРОСАМБІРЩИНІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)

Roman HUZII, Lesya HOROSHKO. On Puerperal Customs and Rites at Stary Sambir Region (According to Materials of Field Research-Works).

Старосамбірщина – самобутній куточок Бойківщини, старожитності і традиції якого здавна привертала увагу народознавців. Полею особливого зацікавлення та активної етнографічної польової роботи ці терени залишаються й у наш час. В останнє десятиріччя у рамках різних етнографічно-краєзнавчих проектів тут працювало кілька експедицій науковців Інституту народознавства НАН України. У результаті нагромаджено багатий матеріал, який, гадаємо, стане доброю фактографічною опорою для створення колективної наукової праці про історію, побут і культуру жителів краю. Зусиллями різних дослідників чимало цікавих відомостей зібрано про місцеві звичаї та обряди, зокрема й ті, що пов'язані з ключовими подіями життєвого циклу людини (народження, одруження, смерть), календарними святами тощо. Частина з них уже знайшла певне узагальнення у деяких народознавчих публікаціях¹. Сподіваємося, що скарбничку знань про традиційну народну обрядовість поповнить і оця невелика розвідка, у якій на основі матеріалів

нещодавніх теренових розслідувань² зроблено спробу охарактеризувати одну з важливих і досі малодосліджених її складових.

Народні традиції, пов'язані з народженням дитини, охоплюють низку усталених звичаїв, обрядів, практичних і магічних дій, пересторог, заборон, які згруповані довкола ключових подій у житті жінки-матері і таїнства появи на світ нової людини: вагітність, пологи, післяпологовий період, церковне хрещення немовляти. Сукупно усі чинності, багатьох із яких на Старосамбірщині дотримуються досі, покликані забезпечити необхідні передумови для успішних пологів і народження фізично й розумово повноцінної дитини; нормальний перебіг самих пологів; післяпологове обрядове очищення породіллі й немовляти та їхню охорону від зурочення і злих сил; приєднання новонародженого до сім'ї, роду, громади, християнської віри та його подальшу щасливу життєву долю.

За традиційними народними віруваннями, які загально поширені й тепер, легкі пологи, здоров'я, зовнішність і вдача майбутньої дитини безпосередньо залежать від фізичного й психологічного стану та поведінки жінки в період вагітності. Норми такої поведінки здавна регулювали різні звичаєві настанови, правила, перестороги, заборони. У народі твердо вірили й вірять у те, що їхнє дотримання може вберегти вагітну від надмірних емоційних переживань, фізичного перевантаження, травматизму та інших небажаних ситуацій.

Отже, зазвичай у час вагітності жінка мала насамперед дотримуватись таких правил: добре харчуватися й не вживати спиртного; не піднімати нічого важкого і взагалі не братися до тяжкої праці; не їздити верхи на коні; за будь-яких обставин зберігати добрий настрій, спокій і врівноваженість, не дратуватися, не злитися, не сваритися, не кричати; не брати чужих речей, уникати

¹Див.: Сілецький Р. Звичаї та обряди, пов'язані з будівництвом хати на Старосамбірщині // Старосамбірщина. – Львів, 2001. – С. 57–62; Кутельмах К. Мандрівка вглиб віків (Прадавні елементи в зимовій обрядовості) // Там само. – С. 87–95; Гузій Р. “Мечу балиць межі горці, аби-с родила хлопці!” (Деякі фрагменти традиційної весільної обрядовості на Старосамбірщині) // Там само. – С. 97–102.

²Див.: Гузій Р. Сімейні звичаї та обряди на Старосамбірщині. Матеріали польових досліджень, 1998 р. // Архів Інституту народознавства НАН України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Од. зб. 458. – Арк. 102–144; Горошко Л. Календарні і родинні звичаї та обряди в селах Старосамбірського р-ну Львівської обл. (польові матеріали 2006 р.) // Там само. – Од. зб. 466 в. – Арк. 9, 16, 26–27, 32–33, 38, 43, 49, 63–64, 67, 72–73, 136–137.

ситуацій, які могли б викликати переляк, і т. ін. У багатьох селах на такі настанови, з-поміж яких чимало раціональних, зважають і тепер. Частиною з них досі пояснюють на основі забобонних вірувань, гадаючи, що порушення тих чи інших заборон може позначитися на зовнішності й характері дитини, призвести до утруднених пологів і навіть смерті немовляти.

Так, у деяких селах вважають, що вагітній не можна брати нічого чужого, наприклад, рвати якісь плоди з чужого городу тощо, оскільки її дитина згодом буде красти чи взагалі помре (сс. Спас, Библо). В інших упевнені, що вагітній не можна злитися, “би потому дітина не була злосна”, гніватися з кимось, бо вона не буде розмовляти (сс. Страшевичі, Соснівка, Тур’є, Вовча Нижня, Галівка), а також стригтися, “бо може дітина мову стратити” (с. Скелівка).

У с. Галівці впевнені, що дитина не буде говорити, матиме “пришитий язик”, якщо вагітна зашиє щось “на собі”, не знявши вбрання. “Аби не зашити дітині розум”, подібної перестороги здавна дотримуються і в Топільниці. Якщо на одязині треба пришити гудзик або що, її треба зняти, “бо так колись старі люди мовили”.

З шиттям пов’язані й деякі інші заборони, недотримання яких, за народними повір’ями, може призвести до трагічних наслідків. Зокрема, вагітній не можна шити в неділі й свята, щоб дитина не “обмоталася в пуповині” (с. Соснівка). Не можна також під час шиття, вишивання вішати нитки на шию, “бо потім ся дитина овине в пуповині і може задусити сі” (с. Библо).

У багатьох селах також вважають, що з тих самих причин вагітній жінці не слід переступати через будь-які дроти, ланцюги, бо “обмотується пуповина”, “потому дітина обмотується тов пуповинов” і т. ін. У Галівці її ще застерігають сидати на ковбицю, “бо будут діти головаті”, а в Страшевичах – ходити в чорній одежі, “бо та дітина колись може ходити в жалобі”, виливати воду через поріг, бо це може зашкодити статевому розвитку новонародженого хлопчика тощо.

Згідно зі звичаєвою настановою, якої дотепер загально дотримуються на Старосамбірщині, для майбутньої дитини не годиться заздалегідь го-

тувати одяг, оскільки цим можна наклікати її смерть. У багатьох селах також досі твердо переконані, що вагітній не слід дивитися на божевільних, калік, небіжчика, бо дитина може народитися неповносправною, калікою, буде блідою, жовтою, як мрець, хворітиме чи помре. З тієї ж причини майбутній матері не бажано бути на похороні, а якщо вона таки бере у ньому участь, то не треба дивитися на покійника. З охоронною метою її також варто перев’язати собі палець червоною ниткою або, як, скажімо, радять у Страшевичах – перебирати у кишені гудзик чи нитку і думати про це, а не про мерця.

Чи не найбільше повір’їв та оповідей, які можна почути й сьогодні, стосується ситуацій і обставин, за яких вагітна може зазнати переляку. Якщо так стається, й жінка тоді мимоволі торкнеться свого тіла, вірять, що на тілі дитини “відіб’ється” родима пляма, знак у вигляді того, чого вона налякалася. Так, якщо жінка схопилася за обличчя, коли злякалася ящірки, жаби чи “паскудниці” (змії), на обличчі дитини буде пляма, схожа на ящірку, жабу чи змію; якщо торкнулася обличчя, шиї, коли бачила пожежу чи кров під час бійки – “перенесеться” вогняна, кривава пляма³. Щоб “не повадити” дитині, вагітній також не варто увечері дивитися у вікно, переглядати “страшні” телефільми і т. ін. Словом, при надії жінка завжди має пам’ятати про те, “яка вона є”, й уникати будь-чого, що спричиняє страх, тривогу та занепокоєння.

За поведінкою, самопочуттям, а також потребами вагітної, звичайно ж, стежать її мати чи свекруха, бабуся, чоловік. Свою турботу та увагу до майбутньої матері мають виявляти й інші члени родини, і взагалі всі, хто так чи інакше контактує із нею. При цьому, згідно із загальноприйнятими нормами, усі забаганки вагітної належить виконувати: частувати усім, чого лише захоче, давати на її прохання будь-яку річ або що. В іншому разі, за віруваннями, людині, яка відмовила в чомусь вагітній, миші знищать одяг, або вона зазнає інших матеріальних втрат. Аби так не сталося, той, хто

³У с. Страшевичах вважають, що такого знаку можна позбутися, якщо мати щоранку до сходу сонця буде облизувати пляму.

не може задовольнити прохання вагітної, повинен промовити відому оберегову формулу: “Мое шматя в твої скрині”.

На відміну від інших бойківських теренів, де з остраху перед зуроченням та утрудненими пологами жінки зазвичай намагалися якомога довше приховувати від усіх свою вагітність, на Старосамбірщині вагітним радили і радять тепер “відкриватися”, “не відпиратися”, бо інакше дитя начебто дуже довго “не має бесіди” (не говорить). Якщо вона зізнається, тоді дитина почне розмовляти досить скоро, навіть вже до року. Подекуди, щоправда, вважають, що все це лише звичайні “бабські забобони”.

Низка своєрідних народних повір’їв, що поставили на основі спостережливості селян, стосується визначення статі майбутньої дитини. Так, у багатьох селах на Старосамбірщині упевнені, що “на хлопчика” у матері гарне і чисте обличчя, а “на дівчинку”, яка начебто “відбирає красу”, воно марніє, блідне, вкривається плямами (сс. Страшевичі, Соснівка, Спас, Тур’є, Галівка). В інших селах вважають навпаки (Библо, Княжпіль), або ж, наприклад, “ворожать” за формою живота. У жінки з широким, низьким і пласким животом буде дівчинка, а з високим, опуклим і вузьким – хлопчик (сс. Страшевичі, Соснівка, Спас, Тур’є, Княжпіль, Топільниця).

Ще одне поширене вірування: різними магичними діями, які належить виконувати під час весілля, можна заздальгідь “посприяти” народженню дитини тієї чи іншої статі. Наприклад, щоб наворожити собі народження багатьох синів та появу дочки, у Галівці, Пласкому молода, увійшовши до церкви, дивилася на стіни, рахувала кілька балок і пошепки промовляла: “Дуби як дуби, а одна сосна і та добре росла”, “Всьо дуб, всьо дуб, хіба одна сосна і та дуже красна”. Подібно у с. Тур’єму на порозі храму наречена шепотіла: “Верба і клин – перша дівка, другий син”. У цьому ж селі розповідають, що колись на весіллі молода брала головку часнику і “з тої головки витіувала два чи три зубці, щоби були дві чи три дівки, а решту би були хлопці”. У Тур’єму, Галівці, Топільниці, Соснівці, Головецькому, Сушиці побутував ще й такий весільний звичай: свекру-

ха кидала на піч “балець” (відріз полотна, який вона отримала у дар від невістки) і промовляла: “Мечу балиць межі горці, аби-с родила хлопці” або “Мечу межі горці, щоби були самі хлопці”, “Мечу бальці межі горці, щоби були дівки й хлопці”.

Оскільки з певних причин у минулому народження хлопчиків бажали більше, ніж дівчат⁴, дехто і далі не пускав долі на самоплив і щось там “ворожив” у момент зачаття чи в період виношування плоду. Так, подекуди “на хлопчика” під подружнє ложе підкладали якесь знаряддя чоловічої праці, наприклад сокиру (с. Княжпіль), упродовж усієї вагітності жінка лягала лише на правий бік (с. Стара Ропа) тощо. Принагідно зауважимо також деякі народні засоби допомоги бездітним: щоб завагітніти, жінка мала випити напій із настояної на горілці пуповини (с. Страшевичі) або стати на те місце, де закопано плаценту (сс. Библо, Пласке).

Часто бездітні жінки зверталися “за радою” до сільських знахарів. Однак не завжди й вони могли допомогти, якщо жінка була такою, що “не мала вроду”. За деякими віруваннями, відсутність дітей – це кара за гріхи, натомість багатодітна сім’я – благословенна Богом.

Власне родильні обряди розпочиналися із запрошення до вагітної повитухи (“баби”) – вправної у своїй справі і шанованої у громаді сільської акушерки. Увійшовши до хати, вона, перш за все, молилася, а далі приймала пологи, послуговуючись різними засобами традиційної народної медицини. Зокрема, щоб вагітну “скоріше брали болі”, повитуха масувала її, обкурювала травами, цибулею; задля розширення родових шляхів і швидшого виходу плоду клала породіллю на гарячу піч або прикладала до живота теплі пелюшки, туго стискала його полотном чи хусткою, брала жінку під пахи (“за клуби”) чи просила це зробити її чоловіка, змушувала вагітну стукати ногами об поріг тощо. У разі особливо важких пологів “баба” намазувала руку олією й сама витягувала плід із лона, щоб зупинити кровотечу,

⁴Найперше тому, що згодом кожному з одружених дочок, яка відходила в іншу родину, належало “вінувати” полем, і сім’я втрачала частину земельної власності.

клала на живіт породіллі лід, загорнутий у суху тканину.

Існували також магичні прийоми пришвидшення й полегшення пологів. Вагітна розплітала волосся, розв'язувала на одязі всі вузли, розстібала застібки, знімала перстень, сережки (роблять так і тепер у пологових будинках). У деяких селах у домі відмикали всі замки (с. Скелівка), повитуха давала жінці випити воду, пролиту крізь “кружівку” (частина прялки) (с. Страшевичі), підкурювала породіллю китичкою з епітрахилі (с. Галівка). Крім того, добра повитуха вмiла також “примовлети”, а коли дитя прийшло на світ, – молилася, хрестила і покроплювала його свяченою водою.

Після народження дитини повитуха найперше відрізала ножом пуповину і перев'язувала її ниткою чи лляним або конопляним прядивом. За давнім українським звичаєм, “пупчик”, який потім відпадав, зберігали, а коли дитина дорослішала, набувала певних господарських умінь чи йшла до школи, давали їй розв'язати. Робили так для того, щоб хлопча чи дівча “розв'язало собі розум” (с. Страшевичі, Соснівка), “розв'язало собі долю, щоб була краща” (с. Старява), щоб “вміло всьо, що йому вочи виділи” (с. Топільниця), “мало добру пам'ять” (с. Княжпіль), “би ся добре вчило” (с. Вовча Нижня, Спас, Грушатичі), щоб їм “світ розв'язався” (с. Галівка)⁵.

Як і деінде в Карпатах, на Старосамбірщині вірили, що дитина матиме щасливу долю, буде мудрою і багатою, коли народиться у “сорочці” – материнському посліді. Крім того, вважали, що на її майбуття впливають також деякі обрядодії з плацентою. Щоб ніхто не взяв “ложе” для зловорожих цілей, не наступив на нього або що, зазвичай його закопували у такому місці, де ніхто не ходить, або, як наприклад у Вовчій Нижній, Княжполі, під молодим деревом (щоби дитя добре росло). У с. Грушатичах дитяче “місце” ховали під порогом. Так само робили й у Страшевичах, але лише у разі народження хлопчика (аби швид-

ше одружився). “Гніздо” ж дівчинки закопували в хаті у земляній підлозі, “щоби скоро до неї старости приходили”. Бажаючи наступного народження хлопчика, у Плоскому “місце” дівчинки закопували під ясен, а у Соснівці в плаценту клали пшеницю. У Библому вважали, що коли закопуєш “гніздо”, слід кинути монетки, “би дитина була при грошах”.

За загальноукраїнськими віруваннями, які скрізь у Карпатах поширені досі, різними магичними діями у перший день життя новонародженого можна вплинути на усе його подальше майбутнє. З огляду на це, особливої ваги в народі віддавна надавали обряду першого купелю.

Зазвичай немовля купали у теплій воді, до якої обов'язково додавали децицію свяченої води, а також молоко, дев'ясил та інше цілюще посвячене зілля, ліщину (щоб було гарне, сильне, здорове). Задля своєрідної соціалізації новонародженого, “формування” його майбутніх навичок і виробничих умінь, доброї долі, моральних і фізичних рис до купелю вкладали різні предмети. А саме: цукор і мед, щоб дитя було всім солодким; квіти (дівчинці), щоб хлопці любили⁶; горох, щоб мало кучері; олівець, зошит, аби добре вчилося; хліб і гроші, щоб мало достаток. У с. Страшевичах гроші, вийняті з купелю, жертвували на церкву, щоб дитина росла здоровою.

Аби хлопчик, коли виросте, став добрим майстром, йому в купіль клали долото, ніж, пилку. Своєю чергою дівчинці давали голку і ножиці, щоб була кравчиною. У с. Библому з тією ж метою дівчинку відразу після народження клали на вишитий рушник або пізніше їй до колиски поміщали ножиці. Подібно у Княжполі новонародженому хлопчикові одразу давали до рук якийсь інструмент, щоб був ремісником.

Обрядового, магичного значення горяни надавали дії виливання води з дитячого купелю. Переважно її лили під якесь дерево (горіх, ясен, солодку грушу, яблуню та ін.) або на барвінок, щоб хлопчик чи дівчинка росли здоровими, високими,

⁵Подекуди такий “пупчик” зберігали довше і за потреби використовували у такій-от оказії: “Коли дівчина замуж виходит, а той кавалір шось крутит, не хоче ся женити, то кажут, шоби зварити тої юшки з того пупця і дати йому – то він мусит ся вженити з нею” (с. Плоске).

⁶У с. Плоскому дівчинці намазували щічки і ручки медом: “щоби була люб'язна до хлопців, би була, як мід, солодка”. І ще одне цікаве свідчення зі Спасу: “Якщо дівчинку купають, то дають сподні, шоби хлопці любили, а якщо хлопцець, то дають сукенку, шоби дівчата любили”.

гарними, а в майбутньому були “солодкими” своїм коханим, швидше одружувалися. Із обереговою метою подекуди таку воду виливали у “незахідне місце”; охоронне значення має й заборона виливати її після заходу сонця – у час, коли, за давніми повір’ями, активізується нечиста сила.

На охорону дитини і матері від злих сил та зурочення спрямована низка інших післяпологових звичаїв: не вивішувати на ніч надворі випрані дитячі пелюшки; не гасити вночі світла (свічок) до часу охрещення немовляти; скроплювати дитя і породіллю свяченою водою, обкурювати свяченим зіллям; зав’язувати жінці в сорочку часник, класти біля неї ніж і забивати ніж чи серп над дверима; вкладати дитині до колиски свячену воду, часник, образки, одягати її у сорочку навиворіт, прив’язувати до руки червону нитку або стрічку тощо.

Страх перед зуроченням, дитячими захворюваннями спричинив відомі заборони зичити щось із хати, де є немовля, відвідувати його жінкам, у яких місячні. Порушення останньої настанови, як здавна вірять, призводить до появи у дитини “кошуль”, “поганського струпа” – невиліковного захворювання, при якому тіло вкривається гнійними виразками. Дієвим ліком вважають лише купіль із менструальною кров’ю жінки-винуватиці (або дівчини, яка вперше мала місячні) і витирання дитини зворотним боком подолу її спідниці. Ліпше, однак, не допустити недуги, і так станеться, коли жінка, яка “має на собі” і відвідує немовля, скаже: “Я така сама нечиста, як ти”, “Я така, як твоя мама”.

Ще один відомий звичай, дотримання якого має унеможливити зурочення, зобов’язує кожного, хто прийде до оселі, де є маленька дитина, сплюнути і сказати “тьху, тьху, нівроку”⁷. Коли ж дитину таки врекло чиєсь лихе око (на це вказують постійні “плачі” і “несплячки”), треба “змітувати вугля” – тобто кидати у воду дев’ять вуглин (або запалених сірників), рахуючи у зворотному порядку. Ознакою наврочення вважають занурення вугілля чи сірників у воду (як відо-

мо, дерево завше спливає). Опісля цією водою, до якої доливають і свяченої, напувають і вмивають дитину. Залишки виливають у таке місце, де ніхто не ходить.

Народна магія знала й інші способи відвертання уроків. Так, скажімо, у с. Тур’єму вважали, що при задавнених, т. зв. “заспанях”, вроках немовля треба вмити річковою водою, набраною й принесеною в дім із заплющеними очима. Своєю чергою у Грушатичах були певні, що для зняття наврочення потрібно води з рову, але її повинен принести в роті перший або останній народжений у сім’ї чоловік. У тому ж селі, а також у Трушевичах помічним від уроків вважали вмивання дитини сечею; у Галівці і Соснівці – підкурювання соломою, вкраденою з чужої стріхи, а у Страшевичах – купіль у воді, перевареній із свяченим зіллям і трьома трісками з трьох полін, або молитву “знаючої” жінки.

Дещо з цього застосовують і тепер. Дехто не забув і давніх примівок. Так, скажімо, у с. Плоскому одна добра жіночка, до якої звертаються по допомогу, тричі відмовляє “Отче наш” і “Богородице Діво” і тричі шепоче оцю “відворотну молитву”: “Пресвяту Діву просити і в Бога ся вмагати, шоби допомогли від уроків раду давати. Там за морем, за синим каменем, на золотім піску, там Пречиста Діва чесала прядівце. Як від того прядівця відлітають паздирця, так відлітають уроки від (ім’я дитини) – чи хлопські чи парубочі, чи жіночі чи дівочі, чи діточі, чи панські чи циганські. Допоможи, Боже”.

На відміну від деяких інших теренів, де для очищення породіллі й повитухи, яка приймала пологи й так само вважалася занечищеною, здійснювали окремих очисний обряд (“зливки”), докладної інформації про побутування на Старосамбірщині такої традиції на цей час не маємо. Попри те післяпологове обмивання водою породіллі, миття рук повитухи, звичайно ж, практикувалося й тут, зокрема з гігієнічною метою. Повністю очищеною породілля, як відомо, вважається лише після християнського обряду “виводу”, що відбувається через шість тижнів у церкві.

До групи обрядів соціалізуючого характеру належать також церковне хрещення й надання імені

⁷Цієї оберегової формули, однак, слід уникати тоді, коли дитина ще не охрещена, бо інакше “потому дуже ся вроки їмают” (с. Плоске).

немовляті – обрядове таїнство, покликане очистити дитину від первородного гріха та прилучити її до християнської віри і громади. Стійкі та живучі й нині переконання про потребу якнайшвидшого охрещення й ім'янаречення дитини зумовили виникнення народного аналога церковного обряду. Якщо дитина народилася кволою й остерігалися, що вона помре нехрещеною й стане по смерті небезпечним злим духом, повитуха скроплювала немовля свяченою водою і надавала йому ім'я. Згодом, зосібна й у теперішній час, за подібних обставин чи просто за традицією таке хрещення “з води”, “перше хрещення” стали здійснювати й самі батьки чи хтось із їхніх рідних, знайомих. За традиційними віруваннями, завдяки цьому дитина навіть у разі смерті нехрещеною вважатиметься охрещеною і не піде “дияволови в руки”.

Зазвичай духовенство визнавало таке народне хрещення і підтверджувало надане вдома ім'я церковним обрядом. Якщо ж траплялось так, що священник охрещував дитину на власний розсуд, подекуди родичі і надалі кликали дитину на вже обране ім'я. Проте здебільшого суперечок не виникало, бо зазвичай новонароджений отримував ім'я, “яке си приніс”, тобто ім'я святого, у чий день народився. Називаючи дітей, батьки неодмінно зважали й на те, чи відомий їм носій того чи іншого імені в якийсь спосіб не зганьбив себе й своє ім'я, не став загальним посміховиськом. “Недолуге”, незвичне для сільської громади “мня” (Йов, Мокій, Варвара, Пантелеймон та ін.) дитина отримувала лише у разі “незаконної” появи на світ поза шлюбом⁸.

Основні обов'язки при охрещенні новонародженого народна традиція покладає на кумів, яких може бути одна чи кілька пар. Як у минулому, так і тепер, кумів обирають батьки – з-поміж родичів, друзів, тих, хто “дружбив” на весіллі. Старожили пригадують, що у давнину за хресних брали також бабу-повитуху, а у випадку смертності дітей у сім'ї – взагалі перших, кого зустріли на дорозі. Як і деінде в Карпатах, і не тільки, на Старосамбірщині вірили, що дитина, яку похрес-

тили такі “стрічні” куми, не помре. Не станеться цього й тоді, коли куми, несучи дитину до хресту, “куплять” її через вікно у матері за дрібні гроші чи, повернувшись із церкви, подадуть дитину матері через вікно. Ще один відомий у давнину звичай передбачав символічний “продаж” дитини особі, у якої ніколи не помирили, добре “годувалися” діти.

Житиме дитина чи помре – на те, за деякими народними віруваннями, можуть вказати певні прикмети. Наприклад, у с. Спасі гадали, що коли у церкві під час хрещення згасне свічка, скоро згасне і її життя. Деінде за недобрий знак мали те, що дитина в церкві не заплакала (с. Вовча Нижня).

Щоб наділити дитину здоров'ям, багатством та охоронити її від злих сил, у день церковного хрещення належало здійснити ряд магічних обрядодій. Йдучи з дитям до церкви, хресні батьки брали з собою обереги (хліб, ніж), клали під порогом хати черепок з вогнем, сокиру, ставили дитину на ноги та сокирою зарубували одвірок над її головою тощо (сс. Страшевичі, Соснівка, Спас, Тур'є). Повертаючись із церкви, куми обов'язково мовчали (щоб дитина була тихою і добре спала – с. Страшевичі), а вдома немовля найперше клали на поріг, подушку, помело, дотуляли до печі, щоб було багатим, спокійним, “би ся хати тримало” (сс. Соснівка, Топільниця). У с. Княжполі куми, ввійшовши до хати з хрещеною дитиною, говорили: “Брали-сьмо недобре, а принесли-сьмо добре”, а в с. Плоскому кума зазвичай одразу сідала із новонародженим хлопчиком за стіл і від імені майбутнього господаря дому промовляла: “Я ту газда, я ту господарь”.

Деякі символічні дії, які магічним чином мали вплинути на набуття дитиною бажаних рис і ознак, виконували й під час урочистого відзначення святкової події – на хрестинах. Так, у Спасі, Библому, Соснівці та інших селах залишки горілки з келиха, який піднімали за щасливу долю і здоров'я новонародженого, виливали на стелю, аби він добре ріс і розвивався. Щоб дитина “велика росла”, у с. Страшевичах чинили ще й так: після повернення з церкви хресний батько подавав матері охрещене немовля через жердку над ліж-

⁸ Див. також: Зубрицький М. Імена, назви і прозвища у селян с. Мшанця, Старосамбірського повіта // Записки НТШ. – Львів, 1907. – Т. LXXIX. – С. 142-143.

ком⁹. У Верхній Лінії усі куми почергово брали дитину на руки і “гуцали” (припіднімали догори), примовляючи: “Гуца, гуца до повали, шоби ти музики грали”. Поза тим, відзначимо цікавий спосіб, за допомогою якого згодом намагалися посприяти швидшому розвитку мовлення дитини. У с. Соснівці задля цього їй давали скуштувати хліб із торби жebraка чи горошину, яку мати ротом принесла з дороги.

Одним із традиційних елементів хрестильної забави, що завжди супроводжується веселощами та піснями, є обдаровування матері й дитини різними подарунками (пелюшки, дитячий одяг, цукерки, печиво, гроші). У минулому на хрестини зазвичай ішли з крижмом (полотно), хлібом, солодощами, яйцями, грішми.

Обов'язковим й особливо бажаним і поважним гостем на хрестинах була баба-повитуха. Зазвичай її теж обдаровували, а подекуди навіть приспівували:

*Дайте бабці два червички,
Дайте бабці на оба,
Шоби баба не ходила
Така бідна, убога...*

(с. Грушатичі)

“На черевички” або “на чупец” (очіпок) повитусі давали гроші. У Страшевичах монети кидали на підлогу, а “баба” брала віника і замітала ці гроші: частину брала собі, а решту віддавала породіллі. Гроші, хліб, полотно тощо повитуха отримувала й відразу після того, як прийняла пологи.

Святковою гостиною, родинною трапезою, на яку запрошують і кумів, горяни відзначають також роковини народження дитини. Здебільшого до цього дня приурочують і давній обряд перших “пострижин”. Доти, особливо якщо дитя ще не говорить, його намагаються не стригти. У с. Скелівці і досі вірять, що коли порушити цю настанову, дитина може стати німою.

Як колись, так і тепер, перше волоссячко дитині підстригає хтось із домашніх чи знайомих, куми. Відтак його належить спалити, “шоби десь

пташки не розносили”, бо тоді дитина матиме головний біль. У с. Спасі, Плоскому палили лише волосся хлопчика, а дівоче кидали у ріку, щоб добре росло (“би вно так росло, як вода пливе”). З тією ж метою у Страшевичах перше волосся запихали під вербову кору.

Чимало аналогій до цих та багатьох інших згаданих звичаїв можна знайти й у традиціях жителів інших теренів Бойківщини і загалом різних місцевостей Карпат і всієї України¹⁰. Не зупиняючись докладно на висвітленні цього питання, маємо підстави констатувати, що всі ці збіжності, спільності, паралелі вказують на загальноукраїнську основу родильної звичаєвості жителів Старосамбірщини та її прикметні етнолокальні (бойківські) риси. Як і деінде в горах, тут ще донедавна побутувало чимало давніх і своєрідних звичаїв та вірувань, пов'язаних із підготовкою жінки до материнства, пологами, обрядом першого купелю дитини, її хрещенням, охороною від уроків тощо. Сукупно маємо добре розвинутий, самобутній варіант етнічної обрядової традиції, деякі елементи якої досі збережені у живому побутуванні чи в пам'яті карпатських старожилів. Власне це і дає змогу й натхнення надалі продовжувати теренові пошуки, які, як видно навіть із розгляду лише одного з сегментів народної культури, можуть розкрити ще багато чого цікавого про наші давні звичаї та вірування.

⁹Після пологів на цій жердці зазвичай вішали ряднину, щоб закрити породіллю з дитям від сторонніх очей і вберегти від вроків. У с. Тур'єму зверху на таку плахтину клали ще й якусь червону одежину, “би ся вроки не брали”.

¹⁰Пор.: Здоровега Н. Народні звичаї та обряди // Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження.– К., 1983.– С. 232–248; Сявавко Є. Сімейна обрядовість // Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження.– К., 1987.– С. 302–319; Гвоздевич С. Родильні звичаї та обряди // Лемківщина: Історико-етнографічне дослідження.– Львів, 2002.– Т. 2. Духовна культура.– С. 64–74; Гвоздевич С. Локальні особливості родильної обрядовості українців Закарпаття // Науковий вісник Ужгородського університету.– Серія: Історія.– Ужгород, 2004.– Вип. 10.– С. 173–194; Гвоздевич С. Родильна обрядовість поліщуків // Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження.– Львів, 1997.– Вип. 1. Київське Полісся. 1994.– С. 164–171; Борисенко В. Родильні звичаї та обряди // Поділля: Історико-етнографічне дослідження.– К., 1994.– С. 211–217; Гаврилюк Н. Народження дитини // Українська родина: Родинний і громадський побут.– К., 2000.– С. 69–83 та ін.